

A doroszlói fityula legelterjedtebb díszítőeleme

A népművészet nagyon tág fogalom, s népzene, néptáncokat éppúgy érthetünk alatta, mint díszítőművészetet. Az egyszerű nép fia az utóbbit inkább mondja cifrázásnak, míg régebben inkább »hímes kő, hímes ágy, hímes ruha, hímes kendőről« meg »iratos ruháról!« beszélt.

Az »ír« szónak pedig, hasonlóan a »hímes«-hez, — ahogy azt Gombocz Zoltán: »Régi magyar jövevényszavaink« c. tanulmányában mondja, (M. Ny. 111.223) nemcsak betűvetés, hanem festés, rajzolás jelentése is van. Erdélyi, népdalgyűjteményében (I. 319) pedig dal is található, amely ezt az értelmet bizonyítja:

»N. N. István kincsem,
Írj guzsalyat nékem,
Írnék biz én, kincsem.
De nincs Író késem.«

A népi díszítőművészetnek sokan nem tulajdonítanak különösebb eredetiséget, s a legtöbb esetben a történelmi vagy polgári stílusok kopt, elrontott vetületének hiszik. Különösen a múlt század utolsó évtizedeiben volt ez a hit elterjedt. Vagy voltak olyanok, akik szűklátókö-

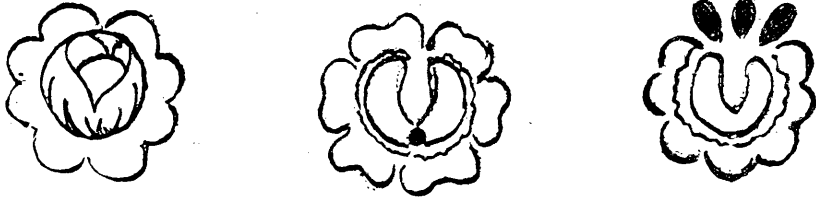

1. kép

rűen, sajátos »ázsiai« hagyatékot láttak minden legkisebb népi díszítőelemben. Csak a XX. szd. huszas éveiben történt ezen a téren is helyreigazítás és helyes értékelés. Összehasonlítások és elemzések alapján mutatták ki, hogy a díszítőművészet alkotórészei között ősi hagyatékok éppúgy van, mint a »felülről« érkezett szálladék, más népektől való kölcsönzés«, de mindre jellemző, hogy a magyar átalakította a maga képzetvilágának, hagyományainak, gondolkodásmódjának megfelelően.

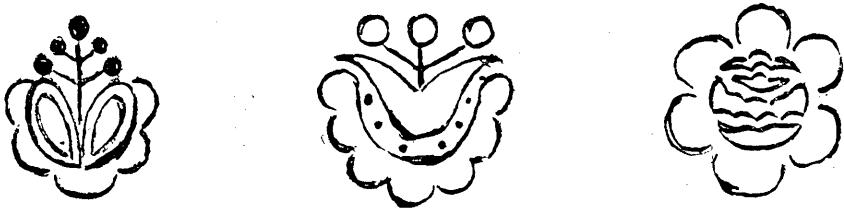
Az utóbbi időben elég behatón foglalkoztam a még élő vajdasági magyar népviseletekkel, de helyszűke miatt még egyik írásomban sem ölelhettem fel a népviseletek fejlődéstörténetét vagy pusztán leírását mellett

azokat a díszítőelemeket amelyek jellegzetesek vajdasági népvisele-
teinkre. Most se akarok s nem is tudnék kerek egészet adni e téren, mert
nincs hozzá elég anyagom. Főladatomnak egyelőre csak azt tűztem ki,
hogy rámutatok a doroszlói fityulán leggyakrabban előforduló díszítő-
elemre.

2., 3., 4. kép

Elfogadott tény, hogy ahány anyag, ahány eszköz és eljárás, annyi-
féle stílus és formakincs. Ez áll a népi díszítőművészetben is. A dorosz-
lói fityula selyemből készül s legelterjedtebb díszítőeleme a rózsza,
amit vagy ráhímeznek vagy »rápingálnak«. Egyedüli művésze is van e
munkának Doroszlón: ifj. Varga Józsefné, parasztasszony, aki nyáron,
ha sok a munka, kint dolgozik a földeken, télen meg, mikor van ideje:
fityulákat, ruhákat díszít igen ügyesen. Úgy gondolom, hogy kicsit ő
is hozzájárult ahhoz, hogy a doroszlói fityulákon a rózsza és tulipán sze-
repelnek főleg s az ezeket természetes szervességgel összetartó levélele-
mek. De nem is az az érdekes, hogy a doroszlói fityula rózsával díszí-
tett, hiszen a magyar nép a fityulát mindig szívesen díszítette rózsával,
éppúgy mint a szürhímezéseket. Csakhogy a rózsza alakja változik vidé-
kenként, s ezt figyelhetjük meg Doroszlón is. A forma változását vidé-
kenként nemcsak az anyag, annak rendeltetése, a szerkesztőeszköz szabja
meg, hanem a vidékenként megnyilvánuló sajátosságok, amelyek a nép
életében és gondolkodásmódjában jutnak kifejezésre, ezenkívül a szoms-
zédos népek hatása is. Ilyen szempontból érdemes elsősorban elemezni
a rózsát mint díszítőelemet a doroszlói fityulákon.

5., 6., 7. kép

A rózsza mint népi díszítőelem, nem ősi hagyomány, mégcsak a nép
természetmegfigyeléséből sem ered, inkább hihetjük, hogy a gyári ké-
szítésű holmikon található és a polgári díszítőművészetben is elterjedt
rózsza-forma (lásd: 1. kép) jutott el a néphez, s hogy azt alakította,
formálta, sajátos körülményeinek, észjárásának s ízlésének megfelelően.
Ezt figyelhetjük meg a doroszlói fityulák rózsáin is s azt az ötletességet,
játékos kedvet s képzelőerőt, amely segítette ezt a folyamatot. A régebbi
eredetű doroszlói fityulákon megfigyelhetjük, hogy a hímezett rózsza egy-
szerűen csak elkopott, egyszerűsített mása a gyárinak. Megvan ugyan a
térsejtelmes beállítás (lásd: 2. kép). Érdemes megjegyezni, hogy ugyan-

ezt figyelhetjük meg a régebbi eredetű tulipános ládákön is s a doroszlói német holmikön. A későbbi eredetű fityulák azonban (különösen az utóbbi 20—30 év alatt készültek) azt bizonyítják, hogy a nép a gyári holmikről kölcsönzött rózsát, mikor már a maga ösztönös játékosságával saját kifejezésévé gyúrta, szabadabban bánt a rózsza formájával is, a maga észjárásának s ízlésének megfelelően alakította. A doroszlói fityulán így a rózsák egészen sajátos formákat nyertek: a bimbó levél-szerűen kettényílt (3. kép) a térszerű rálátás síkszerűvé lett, kézzelfogható, befelénező levelekké, a rózsza bimbójának szirmai pedig a levelek fölé kerültek. (4. kép.) Így kapott eredeti alakot és értelmet a gyári holmikön oly általánosan ismert rózsza-forma. Ez a kötetlenség, a rózsának síkszerű kezelése tette azután lehetővé, hogy a doroszlói nép, elsősorban ifj. Vargáné megteremtse azokat a rózszaformákat amelyek az: 5., 6., 7., 8., képen láthatók. A természetből merített vagy általában a virágoknak ilyen átalkotása általános sajátossága a magyar népi díszítőművészetnek, csak hogy ez az átalkotás Doroszlón sajátos formákat eredményezett. Ifj. Vargánét pedig azért emeltem ki, mert ahogy a népdalt, néptáncot, népmesét is nótafák, jó mesélők őrzik és fejlesztik tovább, ugyanígy a nép díszítőművészetét is elsősorban egyének őrzik és fejlesztik tovább.

8. kép

A végén még hadd jegyezzem meg, hogy az utóbbi néhány évben — nem tudom miért — újra »divatba« jött a gyári, polgári-rózsza a fityulákon. Még nem szorította ki az utóbbi évtizedek gazdag termését, de féltő, hogy ez is bekövetkezik. Pedig amíg őrzik a doroszlóiak népviseletüket, fityuláikat, jó volna megőrizni addig a rózsának sajátos népi formáit is. Hiszen azokban a népképzelet gazdagságát és hagyományát, a kiszámítottság hiányát, de ugyanakkor a következetességet, hagyományt is megfigyelhetjük, s azt, hogy a nép a maga ízlésének megfelelően formálja azt is, amit kölcsönöz. Miért cserélnénk fel azt, amit a nép képzelete formált költeménnyé (mert az: vonalak költeménye), polgári, vagyis az iparművészetben elterjedt rózsza-formával?

Bona Júlia